

TÜRÜK

2020, Yıl/Year: 8, Sayı/Issue: 22, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / Date of Received: **03.09.2020**

Kabul Tarihi / Date of Accepted: **30.09.2020**

Sayfa / Page: 117-135

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / Writer:

 Dr. Öğr. Üyesi Cevdet Avcı

Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü

ileti.27@hotmail.com

DEDE KORKUT KİTABI'NDA TOPLUMSAL CİNSİYET TİPOLOJİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Öz

Toplumsal cinsiyet kavramı feminizm çalışmaları içerisinde 20. yüzyılda şekillenmiştir. Kavram, bireyin doğuştan getirdiği biyolojik cinsiyet özelliklerinin dışında, toplumsal rollerle edindiği cinsel kimliğini karşılamaktadır. Buna göre birey, kadın ve erkek kimliğini sosyo-kültürel inşa yoluyla edinir. Toplumsal cinsiyet çalışmaları, feminist söylemde yakın döneme kadar genellikle kadın odaklı yapılmıştır. Makalede, Dede Korkut Kitabı toplumsal cinsiyet kavramı çerçevesinde incelenmiştir. Öncelikle konuyla ilgili literatür taraması yapılmış ve nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Oğuz Türklerinin atlı-göçebe yaşam tarzını anlatan Dede Korkut Kitabı, ideal insan tipinin ortaya konulduğu bir eserdir. Dede Korkut Kitabı'nda toplumsal cinsiyet rolleri, zorlu hayat şartlarıyla başa çıkabilmek için kurgulanmıştır. Kahramanlık, cesaret, sadakat ve fedakârlık Oğuz toplumu kadını ve erkeği için önemli meziyetlerdir. Dede Korkut Kitabı'nda kadın ideal anne, eş ve sevgili olarak tasavvur edilir. Ayrıca olumlu özelliklere sahip diğer yardımcı kadın karakterler de vardır. Kitapta erkeğin toplumsal cinsiyet sınırları kadından daha net sınırlarla çizilmiştir. Erkek, henüz çocukluk döneminden itibaren çeşitli sınavlardan geçer. Toplumsal psikoloji, ihtiyacı olan ideal insan tipini bu sınavların büyüklük tasavvuruyla belirler. Atlı-göçebe yaşam biçiminde kadın ve erkeğin aynı mekânı paylaşması, toplumsal cinsiyet anlamında egemenliğin de

paylaşılmasını sağlamıştır. Dede Korkut Kitabı'nda kadın ve erkek idealize edilmiş eril bir toplumsal cinsiyet algısıyla çevrelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet, halk bilimi, Dede Korkut Kitabı, erillik, feminizm.

AN INVESTIGATION OF GENDER TYPOLOGY IN THE BOOK OF DEDE KORKUT

Abstract

The concept of gender has been shaped within the studies of feminism in the 20th century. The concept corresponds to the sexual identity acquired by the individual with social roles, apart from the biological sex characteristics that the individual is born with. Accordingly, the individual acquires his male and female identity through socio-cultural construction. Until recently, gender studies in feminist discourse were generally focused on women. In the article, the Dede Korkut Book is examined within the framework of the concept of gender. First of all, literature on the subject was searched and document analysis technique, one of the qualitative research methods, was used. Dede Korkut Book, which tells about the horseback-nomadic lifestyle of the Oghuz Turks, is a work in which the ideal human type is revealed. In the Dede Korkut Book, gender roles are designed to cope with difficult life conditions. Heroism, courage, loyalty and sacrifice are important virtues for the woman and man of the Oghuz society. In the Book of Dede Korkut, the woman is envisioned as the ideal mother, wife and lover. There are also other supporting female characters with positive traits. In the book, the gender boundaries of men are drawn with clearer borders than women. The male passes various exams since childhood. Social psychology determines the ideal type of person it needs through the grandiosity of these exams. In the horse-nomadic lifestyle, the sharing of the same space between men and women enabled the sharing of sovereignty in terms of gender. In the Book of Dede Korkut, men and women are surrounded by an idealized masculine gender perception.

Key Words: Gender, folklore, Dede Korkut Book, masculinity, feminism.

1.Giriş

Halk bilimi çalışmaları, 19. yüzyıldan bu yana araştırma yöntem ve tekniklerini, kültürün geçirdiği değişim-dönüşüm süreçlerine paralel olarak güncellemiştir. Bu yüzyılda ekonomik üretim biçiminin değişmesi; yeni tüketim tarzlarının, hızlı kentleşmenin, yeni meslek gruplarının ve kitlesel anlamda okur-yazar toplumun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Buna bağlı olarak da sosyal bilimler, araştırma yöntem ve tekniklerini eşgüdüm içerisinde gözden geçirmiştir. Bu zemin üzerinde halk bilimi, halkın yeni yaşam alanları ve kültürel süreçlerine uyum sağlayacak biçimde alan araştırması yaklaşımlarını değiştirmiş ve disiplinler arası çalışma prensiplerini benimsemiştir. Bugün halk bilimi; tarih, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, arkeoloji bilgi bilim alanlarının verileriyle

birlikte, bilgi, kuram, araştırma yöntem ve tekniklerini de kullanmaktadır. Bu süreç, halk bilimini disiplinler arası bir disiplin olarak kuramsal, ideolojik ve statik yönlerden sorgulayan ve yeni yaklaşımlar ortaya koyan bir yöne sevk etmektedir (Ekici, 2004: 1-11; Çobanoğlu, 2005: 21, 23; Ersoy, 2012: 5-13; Nahya, 2017: 166-168). Bu bağlamda halk biliminin yeni yaklaşım biçimlerine uygun olarak sözlü, yazılı ve elektronik kültür ortamındaki Türk halk anlatıları yeniden incelenmekte ve yorumlanmaktadır. Bu makalede Dede Korkut Kitabı'ndaki kadın ve erkek tipolojisi, dünyada feminizm çalışmalarıyla birlikte ortaya çıkmış olan toplumsal cinsiyet kavramı çevresinde ele alınmıştır. Makalenin amacı, hikâyelerin ortaya çıktığı sosyo-kültürel ve ekonomik zeminde kadın ve erkeğin üstlendiği rolleri, toplumsal cinsiyet kavramı etrafında incelemektir. Sözlü kültür ürünlerinde idealize edilen cinsiyet tipolojisi aynı zamanda toplumun kolektif mantalitesini yansıtır. Dede Korkut Kitabı'nda toplumsal cinsiyet rollerinin eril egemenlikle birlikte, yaşam şartları ve üretim-tüketim biçiminin yansımalarıdır, tezinden hareketle konu ele alınmıştır. Bu kapsamda öncelikle literatür taraması yapılmış ve Dede Korkut Kitabı nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada toplumsal cinsiyet kavramı hakkında bilgi verilmiş, Türk halk anlatılarını bu kavram etrafında inceleyen yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Daha sonra Dede Korkut Kitabı'ndaki konuyla ilgili seçilen örnekler üzerinden analiz ve değerlendirme yapılmıştır.

2. Toplumsal Cinsiyet Kavramı Etrafında Halk Anlatıları

Toplumsal cinsiyet denildiğinde kadın ve kadın çalışmaları akla gelmektedir. Bu durum toplumsal cinsiyetin feminizm kapsamındaki kadın çalışmaları üzerinden popüler hale gelmesiyle ilgilidir. Tarihî süreçte kadın, temsil ettiği biyolojik ve kültürel değerler sistemiyle pek çok bilim dalının çalışma konusu olmuştur. Toplayıcı, avcı, çiftçi toplumlardan; kölecî, feodal, kapitalist, sosyalist toplumlara kadar, kadının konumu üzerine, özellikle feminist kuramın da etkisiyle geniş bir literatür oluşmuştur. Bugün çeşitli bilim dallarının gündeminde olan toplumsal cinsiyet kavramı, “cinsle dayalı ayrımların aslen toplumsal olduğunda ısrar eden” Amerikalı feministler arasında ortaya çıkmıştır (Kaya, 2002: 49; Scott, 2010: 113). 19. yüzyılda Sanayi Devrimi ile birlikte öncelikle Batı'da başlayan sosyo-ekonomik değişimler, dünyanın geri kalanını da etkisi altına almıştır. Tarım ve hayvancılığa dayalı ekonomik üretim biçiminin değişmesi, toplumsal yapıları da etkilemiştir. Kentleşme ve okur-yazarlık kültürel anlamda yeni dinamiklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. 20. yüzyılda “üretim ve ulaşım imkânlarıyla birlikte iletişim teknolojileri” de bu değişim sürecinin hızını arttırmıştır (Özdemir, 2008: 9-12; Jarvis vd. 2015: 44-47). Bu gelişmeler, gündelik hayattan devlet yönetimine kadar pek çok alanda önemli sonuçlar doğururken demokrasi, milliyetçilik, insan hakları, çocuk hakları, hayvan hakları ve çevre gibi yeniden tanımlanan veya ortaya çıkan kavramları gündeme getirmiştir. Bu çerçevede kadının iş gücüne dâhil olması ve bilgi toplumunun şekillenmesiyle birlikte kadının rollerinin değişmesi, yeni tartışmaları ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde Sanayi toplumuna bağlı şartlardan doğan “feminizm hareketleri” toplumsal cinsiyet kavramı etrafında şekillenen kadın hakları konusunu gündeme taşımıştır. Modern kapitalizmle başlayan tartışmalar, kadın kimliğini cinsiyet rolleri, sosyalleşme ve iş bölümü çerçevesinde sorgulamıştır (Vogel, 1990: 11-17; Reiter, 2014: 9-12). Zeliha Nilüfer Nahya bu tartışmaları şu şekilde özetler:

Dünyada 1970’lerde yükselişe geçen toplumsal cinsiyet çalışmaları, kadınların farklı sosyal, siyasal ve ekonomik düzenlerdeki durumlarını; onların ikincil konumda bulunmalarının kökenlerini, farklı kültürlerde kadınların rollerini incelemeye başladı. 1980’lerde bakış açısı “kadın” konusundan “toplumsal cinsiyet”e yöneldi. Böylece “toplumsal cinsiyet” (gender), cinsiyet/toplumsal cinsiyet farklarını Batılı bir perspektif dışında da anlamayı içeren bir bakış açısı geliştirildi. Odağın “kadın”dan “toplumsal cinsiyet”e doğru kayması, “erkek” ve “erkeklik” konularının da gerektiği gibi, toplum ve kültür çerçevesinde araştırılmasını sağladı. Erkekliğin de kadınlık kadar önemli ve problemlili bir konu olduğu görüldü. 1990’larda ise cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki ayrım belirsiz bir hal aldı. Cinsiyetin kurallarının tarihsel ve kültürel olarak inşa edildiği fikri yaygınlaştı. Son olarak 2000’lerde bu araştırmaların kapsamı daha da genişledi; bugün çalışmalar beden, insan ticareti, göç, çocukluk vb. konular da toplumsal cinsiyet kapsamında çalışılıyor. (Nahya, 2017: 167)

Gordon Marshall “Sosyoloji Sözlüğü”nde (2005) toplumsal cinsiyet kavramını açıklarken kadınlar ve erkeklerin birbiri hakkındaki oluşturdıkları “imajların” tek yanlı ve abartılı olduğunu söyler. Ona göre toplumsal cinsiyet çocukların, “cinsiyet rollerine uygun biçimde toplumsallaşmasını, yetişkinlerle çocuklara bireysel açıdan daha değişken bir gelişme gösterme fırsatlarının sunulmamasını sağlayan sürecin bir parçası” şeklinde oluşur (Marshall, 2005: 101). Ön kabullere ve kodlanmış davranış biçimlerine dayanan bu yaklaşımda bireyin sosyo-kültürel varlığı içine doğduğu toplum tarafından şekillendirilmektedir. Kadınlık ve erkeklik hazır kalıplar olarak toplumun yeni üyeleri tarafından üstlenilir. “Cinsiyet sosyolojisi ve antropolojisinde erkeklik ile kadınlık, erkeklere ve kadınlara toplumsal ve kültürel olarak atfedilen özellikleri ve nitelikleri belirtir” (Hırata vd. 2015: 208). Buna göre doğuştan getirilen cinsiyet özelliklerinden ziyade sosyal olarak “inşa edilen” ve erkeklik ve dişiliği belirlemede bu inşa sürecindeki “sosyo-kültürel etmenler” önemlidir. Bu etmenler “aile, eğitim, din, medya” gibi toplumsal cinsiyetin yeniden üretildiği ve “ev, beden, iş ve kent yaşamı” gibi alanlar tarafından belirlenir (Cevizci, 2005: 1629; Saygılıgil, 2016: 9).

Feminist çevrelerin uzun yıllardır sürdürdükleri tartışmalarda gelinen nokta, toplumsal cinsiyetin ortadan kaldırılması veya yeni temeller üzerinde tekrar kurulmasıdır. Demografik bir kategori olan cinsiyet olgusu değiştirilemezken toplumsal cinsiyet, “kültürün yüklediği anlamlar” ve “beklentiler” bütünüdür. Bu çerçevede kültürel süreçlerin yeniden kurgulanması kadının rollerinin de değişmesi anlamına gelir (Connel, 1998: 372; Dökmen, 2010: 19-20, 29). Örneğin kadın ve erkeğin duygu, tutum, davranış ve rolleri toplumsal cinsiyet farklılıklarını ortaya koyar. “Kadınların daha duyarlı, ilgili ve bakım verici vb. olarak algılanmaları; ev kadını, öğretmen, hemşire vb. olmalarının beklenmesi ama erkeklerin bağımsız, atılgan, kuvvetli vb. algılanmaları; asker, mühendis, tüccar vb. olmalarının beklenmesi toplumsal cinsiyet farklılıklarıdır” (Dökmen, 2010: 24). Bu farklılıklar Pierre Bourdieu ve Cordelia Fine’in ifadesiyle, “toplumsal bedenin inşası” ve “kültürel inşa” şeklinde algının bedenleşmesiyle oluşur (Bourdieu, 2015: 22; Fine, 2011: 245).

Toplumsal cinsiyet algılarının oluşmasında bir diğer etken de mekânsallıktır. Kadınla erkeğin tarihsel olarak aynı mekânı paylaşması veya farklı mekânlarda olması aralarındaki ilişki biçimini de değiştirmiştir. Mekân, bir egemenlik alanı anlamına gelmektedir. Cinsiyetler arasındaki mekân ayrımında kadın, “erkeğin egemenlik alanından dışlanmış” ikincil bir mekâna itilmiştir. Aynı

mekânda ise bu mücadele yüz yüze olmuştur. “Erkek egemenliğinin, tarihsel olarak cinsiyetler arası ayrılık ve mekânsal ayırım modeli temelinde kurulduğu ve kendini bu temelde tekrarladığı görülür” (Hırata vd. 2015: 222-223).

Buraya kadar toplumsal cinsiyetin teorik çerçevesi ve sınırları üzerinde durulmuştur. Muharrem Kaya'nın da ifadesiyle özellikle kadın meselesiyle ilgili yapılan çalışmalar genellikle “mitolojik, antropolojik, sosyolojik, psikolojik ve ideolojik açılardan” olmuştur. Feminizm zeminindeyse çalışmalar çoğunlukla “kadın-erkek çatışması” ve egemenlik alanı paylaşımı konuları “sosyal, siyasi ve ekonomik” çerçevede gelişmiştir (Kaya, 2002: 49). Diğer taraftan, kadın ve erkek meselesinin bu ele alınış biçimi, Sanayi Devrimi sonrası Batı'da ortaya çıkan sosyo-ekonomik şartların ürünü olup konunun tarihsel-kültürel bağlamdan sökülerek ele alınmasını yansıtmaktadır.

Türk kültür tarihi açısından kadın ve erkeğin toplum içindeki statüsüne bakıldığında gündelik hayatla birlikte sözlü ve yazılı metinlerde konuyla ilgili verilerin olduğu görülür. Türklerde kadına yüklenen ve kadının üstlendiği roller, sosyo-ekonomik yaşam biçimiyle doğrudan ilişkilidir. Hayat şartlarının toplumda her iki cinse de verdiği görevler belirgindir. Türklerde özellikle “atlı-göçebe kültürün etkili olduğu dönemde kadın erkeklerle hem yönetim hem hukuk açısından eşit statüde yer aldığı görülür” (Kafesoğlu, 2011: 259). Türk halk anlatılarında kadının ele alınış biçimi, kolektif bilinci yansıtacak şekildedir. Bu çerçevede kadın; mitoloji (kutsal), destan (kahraman), masal (genç, yaşlı, fakir zengin vb.), efsane (olağanüstü, ermiş kadın), halk hikâyesi (sadakat), meddah ve ortaoyunu (namuslu ve hafifmeşrep), atasözü (olumlu ve olumsuz) gibi çeşitli türler içerisinde yer almıştır (Kaya, 2002: 50-52).

Yazı öncesi dönemde üretilmiş ve kuşaklar arasında taşınmış olan sözlü anlatılar, kolektif anlamda “toplumsal ideolojinin kalıplaşarak sabitlendiği” alanlardır. Örneğin bu anlatılardan olan masalarda “toplumsal cinsiyet rollerinin şablon halinde aktarımı, biçimlenme sürecindeki kişilikleri toplumsal örüntüye uyumlu kılmak üzere tasarlanmıştır” (Sezer, 2018: 22, 23). İlhan Başgöz (2017), ninnileri toplumsal cinsiyet kapsamında ele aldığı yazısında “belirli türlerin kimler tarafından yaratıldığı ve gösterime girdiğine dikkat” çeker. Anlatılarda buna göre şekillenen toplumsal cinsiyet, “toplumun kadın ve erkek cinsine yüklediği rol, görev, imaj ve fonksiyonla” oluşur (Başgöz, 2017: 3). Benzer şekilde mizahı toplumsal cinsiyete göre değerlendiren Nebi Özdemir, Türk mizahında toplumsal cinsiyetin “kültürel yansımalarına” vurgu yapar (Özdemir, 2017: 46). Toplumsal cinsiyet meselesi, halk anlatılarıyla birlikte Türk toplumunun sosyo-politik süreçlerine de yansımıştır. Osmanlı Devleti döneminde başlayan Türk modernleşme hareketleri, Cumhuriyet Dönemi'nde de “aile odaklı modernleşme” şeklinde ilerlemiş ve “iktidar stratejisi” geliştirmiştir. Türk modernleşmesinin cinsiyeti eril kimlikte ve “ideal kadın nasıl olur” arayışında olmuştur (Sancar, 2014: 313).

Bu bölümdeki tartışmaların neticesinde; kültürün çeşitli etkileşim alanlarının sonucu oluştuğunu ve bu etkileşim tarzlarının tarih, din, ekonomi ve coğrafya ile cinsiyet gibi insan unsurlarıyla şekillendiğini söylemek gerekir. “Dolayısıyla kültürü oluşturan gelenekler de etkileşimlerin sonucunda yaratılmakta ve bağlama göre dönüştürülerek yaşatılmaktadır. Toplumsal cinsiyet kültürü de bireyler, gruplar, topluluklar ve milletlerarası etkileşimlerle yaratılan bir belleği ifade etmektedir” (Özdemir, 2017: 46). Sözlü, yazılı ve elektronik ortamlardaki kolektif kültürel

metinlerin çözümlenmesi, toplumun kültürel genetiğini ortaya koyar. Ayrıca toplumun tarihin belirli dönemlerindeki şart ve imkânlar karışığında gösterdiği tepkileri anlaşılır kılar. Bu bağlamda çalışmada Türk kültürünün temel metinlerinden olan Dede Korkut Kitabı, Türk toplum hayatında toplumsal cinsiyetin yansıma alanı olarak incelenmiştir. Toplumsal cinsiyet çalışmalarında feminizmin etkisiyle genellikle kadın merkezli bakış açısı baskındır; ancak toplumsal cinsiyetin diğer yüzü erkekliktir. Bu açıdan hikâyelerde her iki yönde örnekler seçilerek incelenmiştir.

3.Dede Korkut Kitabı'nda Toplumsal Cinsiyetin İnşası

Kuramsal çerçevesi ve temelleri yukarıda ele alınan toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkeğin rollerinin içinde buldukları kültürel yapılar tarafından şekillendirilmesini ifade etmektedir. Bu kavram, sözlü kültür ortamında yaratılmış, taşınmış ve yazılı kültüre aktarılan Dede Korkut Kitabı'nda ele alınmıştır. Kitap her ne kadar yazılı bir eser olsa da hikâyelerin dayandığı mitik, mistik ve tarihî zemin ile sözlü kültür ortamının üretim ve düşünüş tarzlarını bir arada bulundurur. Buradan kasıt, sözlü zihnin düşünüş biçimi bakımından dinamik metinlerin mesajlarını kalıp ifade, olay ve tipler üzerinden geleceğe taşınmasıdır. Bu “belleğe dayalı kayıt sisteminin” doğal sonucudur (Ong, 2013: 51; Assmann, 2015: 63). Dede Korkut Kitabı'nda kadın ve erkek kimliğinin inşası ve ondan beklentiler kodlanarak taşınmıştır. Bu çerçevede Dede Korkut Kitabı'nda idealize edilmiş bir yaşam biçimi, kadın ve erkek çeşitli biçimlerde sunulur.

Tarihî vakalara dayanmakla birlikte arkaik özellikler gösteren ve sözlü kültür ortamında yaratılan Dede Korkut Hikâyeleri yaygın kabullere göre 15.-16. yüzyıllarda yazıya geçirilmiştir. Oğuz Türklerinin 9.-11. yüzyıllar arasındaki tabiatla, diğer topluluklarla ve kendi aralarındaki mücadelelerini anlatan kitabın iki nüshası vardır. Almanya'nın Dresden kentinde Kral Kütüphanesi'nde bulunan nüshada giriş ve on iki hikâyeye, eksik nüsha olarak bilinen Vatikan nüshasındaysa giriş ve altı hikâyeye bulunur. Bilimsel çalışmalar çoğunlukla Dresden nüshası üzerinde yapılmıştır. Ayrıca 2019 yılında “Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi” başlıklı yine soylamaları da içeren bir yazma İran'da bulunmuş ve Türkiye'de yayınlanmıştır. Türkolojinin temel eserlerinden olan Dede Korkut Kitabı, üzerinde oldukça fazla çalışma yapılmış ve yapılmaya devam edilmektedir. Hikâyelerin tahmini 15. yüzyılda yazıya geçirilmesine rağmen, içeriğinin Oğuz Türkleri hakkında dil, edebiyat, halk kültür, gelenek, inanç gibi konularda eşsiz bilgi içermesi temel etkidir. Eser geçiş dönemi eseri olarak tanımlanmaktadır. Bu durum, tür anlamında destandan halk hikâyesine, yaşam biçimi olarak atlı-göçebe kültürden yerleşik düzene, inanç çevresi olarak Gök Tanrı inanç sisteminden İslam inancına ve coğrafi anlamda geçiş süreçleriyle ilgilidir. Dolayısıyla eserin içeriğinde Oğuzların eski ve yeni dünyalarına dair bilgiler vardır (Ergin, 2004: 64-68; Ekici, 2019, 16; Pehlivan, 2015: 19-22).

Dede Korkut Kitabı içerisinde Oğuzların yaşam biçimi ile ilgili geniş bilgi edinmek mümkündür. Hikâyelerdeki toplumsal şartlar ve ilişkiler bütünü yaşam koşullarının bir yansımasıdır. Umay Günay'ın da ifadesiyle, “atlı-göçebe kültür ve medeniyetinin yaşandığı dönemin insanı ağır tabiat ve geçim şartlarına dayanmaya, kuvvetli, heybetli olmaya mecburdur” (Günay 1989: 54). Bu durumun sonucu olarak da, “yiğitlik, savaşçılık ve güç, bireyin kendini, ailesini ve içinde bulunduğu toplumu koruması için en önemli unsurdur. Bu anlamda Dede Korkut,

bir “töre kitabı” mahiyetindedir (Çetin, 2011: 325). Hikâyelerin çok katmanlı yapısını Kemal Abdulla şu şekilde ifade eder:

“Bu sırlı destanın mahiyetini kavradıkça ve çok katlı derinliklerine nüfuz ettikçe, onun yalnız kültürel dünyamızın belirli bir şekil kazanmasında değil, aynı zamanda genelde toplumun, özelde ise Oğuz toplumunun bir toplum olarak teşekkülünde ve gelişmesinde öncü rol oynadığını görmekteyiz. Sadece öncü rol oynamakla kalmamış, toplumun iç dokusunu, sınırlarını ve yönlendirici unsurlarını belirlemiştir; hukuki kanunlarını ve yasaklar sistemini kurup düzenlemiş, kadim insanın toplum içinde gelişmesi için belirli, yani somut yollar çizmiştir” (Abdulla, 2012: 23).

Kolektif atlı-göçebe yaşam biçimi içerisinde henüz çocukluk döneminden itibaren toplumun devamlılığı için belirli davranış kalıpları hem erkekten hem de kadından beklenmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri söz konusu mücadele zemini üzerinde şekillenmekte ve dağıtılmaktadır. Dede Korkut Kitabı’nın Mukaddime bölümünde “kızın” ve “oğlanın” rolleri doğrudan verilir. Kitaptaki hikâyelerde bu rollerin nasıl yerine getirileceği belirli olay örgüsü içerisinde aktarılır: “Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul atadan görmeyince sofraya çekmez. Oğul atanın yetiridir, iki gözünün biridir. Devletli oğul kopsa ocağının közidir. Ata adını yorıtmayan hoyrad oğul ata bilinden inince inmeşe yağ, ana rahmine düşünce toğmasa yağ. Ata adın yorıdanda devletli oğul yağ” (Ergin, 2004: 74). Bu ifadelerde özellikle erkek çocuğa ailenin ve toplumun devamlılığı için önemli görevler verildiği anlaşılır.

Kadın odaklı çalışmalar feminist yaklaşımlar çerçevesinde yaygın olmakla birlikte, Türk kültür tarihinde kadının temsili meselesi yeterince ele alınmamıştır. Bu çerçevede, “halk anlatılarında kadının konumu, kamusal ve özel yaşam alanlarındaki mevcudiyeti (varlık/yokluk) ve kadının eril söylemde nasıl şekillendiği ile kadın kahramanların sesi/sessizliği gibi konuların incelemesinde” (Tüzin, 2010:71) Dede Korkut Kitabı önemli bir kaynaktır. Toplumsal cinsiyet bağlamında hikâyelerdeki kadın kimliğinin fiziki ve kültürel şartlar tarafından şekillendirildiği görülür. Genel olarak kahramanlık konulu Türk halk anlatılarında kadın “alp, bilge, eş, yardımcı, düşman” rolleriyle ön plana çıkar. Manas, Köroğlu, Battal Gazi, gibi destanlarda, Dede Korkut Kitabı’nda olduğu gibi belirgin kadın kimliği vardır (Bars, 2014: 137-138; Kaya, 2002: 51).

Mehmed Kaplan, Türk halk anlatılarına ve edebiyatına yansıyan kadın tipolojisini Türklerin geçirdiği medeniyet aşamaları açısından ele alır ve Dede Korkut Kitabı’yla ilişkilendirir. Bu süreçler kadının toplumsal rollerinin ve kimliğinin oluşmasını da etkilemiştir. Ona göre, İslam öncesi dönemde atlı-göçebe yaşam tarzında “ideal erkek tipindeki alp tipine yakın kadın” vardır. Yerleşik dönemde ve İslâm kültür çevresinde “pasif karakterde” bir kadın tipinden bahsedilebilir. Bu dönemde kadının kahramanca vasıflarını kaybederek bir “haz ve aşk mevzu’u” olduğu görülür. Batı medeniyeti dönemindeyse kadının sosyo-kültürel hakları erkekle eşit olarak konumlanır. Kaplan, Dede Korkut Kitabı’ndaki kadın profilinin birinci devredeki kadın tipine ait olduğunu ifade eder (Kaplan, 2010: 99). Tahir Alangu, Dede Korkut Kitabı’ndaki bu kadın tipini “1. Evin direği vefalı, sadık hayat arkadaşı; 2. Bu vasıfları taşımakla birlikte yığıtlikte binicilikte erkekten geri kalmayan şövalye” şeklinde ikiye ayırır (Alangu, 1953: 146). Metin Ekici, Dede Korkut Kitabı’ndaki kadın tiplerini üç başlıkta toplamıştır. Ona göre kadınlar; 1. İdeal eş ve anne tipi, 2. İdeal sevgili tipi, 3. Yardımcı tip olmak üçe ayrılır. (Ekici, 2000: 123).

Dede Korkut Hikâyeleri yazılı olarak Dede Korkut Kitabı'nda toplanmış da olsa, sözlü gelenekte ortaya çıkmış ve ideal dünya ve tipler üzerinden toplumu kurgulamaya çalışan bir eserdir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet kurgusu ideal tipler üzerinden oluşturulmuştur. Bu tipler hikâyelerde yalnızca kahramanlık yönleriyle değil kadınlık yönleriyle de belirgin olarak ele alınmıştır. “Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyı”nda Dirse Han’ın Hatun’u, fedakâr anne tipi olarak yer almıştır. Boğaç Han’ın babası tarafından yaralanması ve kendisine söylenmemesi üzerine buna inanmaz ve Kazılık Dağı’na oğlunu aramaya gider. Kitapta bu durum şu şekilde anlatılır: “Dirse Hanun baturu kayıtdı girü döndi. Katlanımadı, kırk ince kızı boyına aldı, bidevi ata binüp oğlançuğın isteyü gitdi. Kışda yazda karı huzı erinmeyen Kazılık Tağına geldi çıkdı. Alçakdan yüze yirlere çapup çıkdı. Baksa görse bir derenin içine karga kuzgun iner çıkar, konar kalkar. Bidevi atın ökçeledi, ol tarafa yorıdı. Meger sultanum, oğlan ol arada yıkılmış idi.” (Ergin, 2004: 88). Oğlunu bulan Hatun “Kara başum kurban olsun oğul sana” (Ergin, 2004: 89) der ve onu iyileştirir.

“Salur Kazanun İvi Yağmalandığı Boy”da Boyu Uzun Burla Hatun, sadakat ve fedakârlık yanıyla ön plana çıkar ve Dede Korktu Kitabı’nın mesajına uygun olarak ideal eş ve anne tutumu gösterir. Burla Hatun, kâfire kadeh sunmamak için oğlu Uruz’un etini yemeye sınıır: “Şöklı Melik kafirler ile şin şadman yiyüp içüp oturur idi. Aydur: Bigler bilür misiz Kazana niçe hayf eylemek gerek, boyı uzun Burla Hatunını getürüp sağrak sürdürmek gerek didi.” (Ergin, 2004: 105). Burla Hatun bunu duyunca kırk ince belli kıza kendisini saklamalarını söyler:

“Boyı uzun Burla Hatun bunı işitdi, yüregiyile canına odlar düşdi. Kırk ince billü kızın içine girdi, ögüt virdi, aydur: Kankınıza yapışurlar ise Kazan Hatunı kankınızdu diyü, kırk yirden avaz viresiz didi. Şöklı Melikden adam geldi, Kazan Bigün Hatunı kankınızdu didi. Kırk yirden avaz geldi, kankısudur bilmediler. Kafire haber virdiler, birine yapışduk kırk yirden avaz geldi bilmedük kankısıdur didiler. Kafir aydur: Mere varun Kazanun oğlı Uruzı tartun çengele asun, kuyma kuyuma ağ etinden çekün, kara kavurma pişürüp kırk hig kızına iletün her kim yidi ol degül, her kim yimedi oldur, alun gelün sağrak sürsün didi.” (Ergin, 2004: 106).

Burla Hatun bu durumu oğlu Uruz’a anlatır ve Uruz, “...ta kim sası dinlü kafirün döşegine varnayasın, sağrağın sürmeyesin, atam Kazan nâmusını sımayasın, sakun” (Ergin, 2004:107) der. Uruz’un annesinden beklentisi kendi canı için bile olsa babasının namusunu korumasıdır. Bu örnekte kadın bu şekilde sadakat ve namus yönüyle ön plana çıkmaktadır.

Dede Korkut Kitabı’nın toplumsal cinsiyet kurgusunda kadına biçtiği en belirgin rollerden birisi olan ideal eş olma örneği, Deli Dumrul’un eşinde görülmektedir. Dede Korkut Kitabı’ndaki hikâyeler içerisinde mitik özellikleri en fazla barındıran hikâye olan “Duha Koca Oğlu Delü Dumrul Boyı”nda bir erginlenme biçimi olarak “kolektif bilincin olgunlaşması” sembolize edilmiştir (Saydam, 2011: 151-152). Hikâyede Azrail’le çatışan Deli Dumrul’dan kurtulması için bir can getirmesi gerektiği söylenir. Burada verilen mesaj oğlu için canını vermeyen annenin öldürülmesi ve eşin ödüllendirilmesi olarak görülür. Ödüllendirilen ve ön plana çıkan fedakârlık duygusudur. Bu şekilde toplumsal cinsiyet açısından fedakâr kadın rolü geleceğe aktarılmış olur. Hikâyede önce babasından can isteyen Deli Dumrul ondan yüz bulamayınca annesine gider:

“Ana bilir misin neler oldı

Gök yüzünden al kanatlı Azra' il uçup geldi
Ağça menüm göksümi başup kondı
Hırladup canum alur oldı
Babamdan can diledüm ana virmedi
Senden can dilerem ana
Canun mana virür misin
Yobsa oğul Delü Dumrul diyü ağlar mısın
Acı tırnak. ağ yüzüne çalar mısın
Kargu gibi kara saçun yolar mısın ana” (Ergin, 2004: 181)
Deli Dumrul'un annesi şu cevabı verir:
“Oğul oğul ay oğul
Tokuz ay tar karnumda götürdüğüm oğul
Tolma bişiklerde beledüğüm oğul
On ay diyende dünya yüzine getürdüğüm oğul
Tolap tolap ağ südümi emzürdüğüm oğul
Ağça burclu hisarlarda tutılayidün oğul
Sası dinlü kafir elinde tutsak olayidün oğul
Altun akça güçine salubanı seni kurtarayidüm oğul
Yaman yire varnuşsın vara bilmen
Dünya şirin can ‘aziz
Canımı kıya bilmen bellü bilgil” (Ergin, 2004: 182).

Deli Dumrul eşine giderek durumu anlatır ve “Gözün kimi tutar ise könlün kimi sever ise Sen ona varğıl, İki oğlançuğı öksüz komagıl” der (Ergin, 2004: 183). Bunun üzerine Deli Dumrul'un eşi şunları söyler:

Ne dirsın ne şoyların
Göz açuban gördüğüm
Könül virüp sevdüğüm
Koç yigidüm şah yigidüm
...
Senün ol muhannet anan baban
Bir canda ne var ki sana kıyamamışlar
Arş tanığ olsun kürsi tanığ olsun
Yir tanığ olsun gök tanığ olsun

Kadir Tanrı tanığ olsun

Menüm canum senün canuna kurban olsun” (Ergin, 2004: 183).

Bunun üzerine Deli Dumrul Tanrı’ya yakarır ve “Alur isen ikimüzün canın bile alğıl kor isen ikimizün canın bile koğıl Keremi çok Kadir Tanrı” der (Ergin, 2004: 184). Tanrı, Deli Dumrul’un annesinin ve babasının canını alır ve kendisine eşiyile birlikte yüz kırk yıl ömür verir.

Dede Korkut Kitabı’nda ideal kadınlar, eş ve anne olarak erkeklerin tamamlayıcısı şeklinde yer alırlar. “Kanlı Koca Oğlı Kan Turalı Boyı”nda Selcen Hatun, at binerek Kan Turalı’yla birlikte düşmana karşı savaşıır:

Ağ alnını yire kodi, iki rekat namaz kıldı. Atına bindi, adı görklü Muhammede salavat getürdi, Kara tonlu kafire at saldı, karşı vardı. Selcen Hatun at oynatdı, Kan Turalının önüne kiçdi. Kan Turalı aydur: Görklüm kanda gidersin didi. Aydur: Big yigit baş esen olsa bork bulunmazmı olur, bu gelen kafir çok kafirdür, savaşalum döğışelüm, ölenümüz ölsün, diri kalanumuz odaya gelsün didi.” (Ergin, 2004: 195).

Dede Korkut Kitabı’nın mesajı ve insan tipolojisi açısından Selcen Hatun’un gösterdiği kahramanlık, ideal eş tipine uygundur.

Dede Korkut Kitabı’nda aktarılan yaşam tarzı kadına aktif rol vermiş ve buna paralel olarak yiğit alp erkek tipinin dengi olabilecek “alp kadınlar” ortaya çıkmıştır. Bamsı Beyrek ya da Kan Turalı gibi alpların sevgilileri de kendileri gibi üstün vasıflı kadınlar olmuştur. Banı Çiçek ile Selcen Hatun, ideal kahramanların ideal sevgilileri olarak ortaya çıkmışlardır. Kahramanlık ve alplığa denk kadın tipleri tasavvur edilir. Kanlı Koca, oğlunu evlendirmek isteyince oğlu Kan Turalı kendisine layık kızı şu şekilde tarif eder: “Baba men yerümden durmadın ol durmuş ola; men Karakoç atuma binmedin ol binmiş ola; men kanlu kâfir eline varmadın ol varmış, mana baş getürmüş ola.” (Ergin, 2004: 185).

Dede Korkut Kitabı’nda alp kadın tipi aktif kadınlar olarak tasvir edilmiştir. Bu çerçevede Kürşat Öncül’ün de ifadesiyle “ata binmek, belli oranda silah kullanmak” tabiatın içinde ve tabiatla mücadele içinde yaşayan birçok kadın için sıradan bir durumdur. Ona göre, “özellikle Sarı Donlu Selcen Hatun’un, Banı Çiçek’in ve Boyu Uzun Burla Hatun’un savaşçılıkları ve arkaik duruşlarıyla hikâyelerde adı geçen diğer kadınlardan ayrı ele alınması zorunludur” (Öncül, 2008: 580).

Toplumun varlığı ve geleceği için mücadelecı güçlü tipler üzerinden oluşturulan kurgu içerisinde Dede Korkut Kitabı’nda sevgililer, kahramanın büyüklüğünü tamamlayacak şekilde idealize edilmiştir. Kadının rollerinden birisi bu tipolojiye uygun yetişmek ve davranmaktır. Hikâyelerde bunun en belirgin örneği Banı Çiçek olarak görülür. “Kam Pürenün Oğlı Bamsı Beyrek Boyı”nda Banı Çiçek, kahramanlık ve sadakat yönüyle ön plana çıkar. Banı Çiçek, Bamsı Beyrek’le karşılaşınca kendini tanıtmaz ve onu test etmek ister. Kendini Banı Çiçek’in dadısı olarak tanıtır: “Banı Çiçegün dadısıyam, gel imdi senün ile ava çikalum, eger senün atun menüm atımı kiçer ise onun atımı dağı kiçersin, hem senün ile ok atalum, meni kiçer isen anı dahı kiçersin ve hem senünile güreşelüm, meni başar isen anı dağı başarısın.” (Ergin, 2004: 123). Banı Çiçek’in sıraladığı becerileri bir erkekle yarışabilecek kadar gelişmiştir. Daha sonra Bamsı Beyrek ile Banı Çiçek evlenir ve düğün günü Bamsı Beyrek ve otuz dokuz yiğidi Bayburt Hisarı kâfirine tutsak düşer.

Beyrek'in tutsaklığı on altı yıl sürer. Banı Çiçek bu süre boyunca Bayrek'ten haber alamaz ve ölü mü, sağ mı olduğunu bilmeden bekler. Banı Çiçek'le evlenebilmek için Beyrek'in öldüğü yalanını söyleyen Yalancı Oğlu Yaltacuk, düğün yapar. Bu haber duyunca Bayburt Hisarı'ndan kaçan Beyrek, düğün yerinde ozan kılığında söyleşirken Banı Çiçek'in karşısına gelir. Burada Banı Çiçek, bileğini açınca on altı yıl önce kendisinin taktığı yüzüğü görür. Söyleşirken Beyrek'i tanır ve kavuşurlar. Banı Çiçek'e yoldaşlık eden "Kısırca Yenge", yardımcı tip kadına örnek olarak gösterilebilir. Yine pek çok üstün vasıfla donatılmıştır; ancak görevi asıl kahramanı yani Banı Çiçek'i tamamlamaktır.

"Uşun Koca Oğlu Segrek Boyı"nda ağabeyini kurtarmak için düğün günü Segrek'in eşi göstereceği sadakati şu şekilde tarif eder:

"Yigidüm, men sana bir yıl bakam

Bir yılda gelmez isen iki yıl bakam

İki yılda gelmez isen üç dürt yıl bakam

Dört yılda gelmez isen beş yıl, altı yıl bakam

Altı yol ayırtına çadır dikem

Gelenden gidenden haber soram

Hayır haber getürene at, don verem

Kaftanlar geydürem

Şer haber getürenün başın kesem

Erkek sinegi üzerüme kondumayam

Murad ver, murad al andan git yigidüm" (Ergin, 2004: 228-229)

Dede Korkut Kitabı'nda ön plana çıkartılan belirgin kadın tipleri, sosyal yapıda toplumsal cinsiyet rollerini en iyi temsil eden tiplerdir. Bu tipleri tamamlayıcı olarak hikâyelerde yüzeysel olarak değinilmiş yardımcı tipler de vardır. Dede Korkut Kitabı'nda kardeşler, hizmetçiler, cariyeler, "anneler, eşler, Bayburt Hisarı Beyi'nin kızı, Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma, saki kızlar, kırk ince belli kız ve dadılar" (Alıç, 2013: 70-71) tamamlayıcı tip ve karakter olarak görülür. Kahramanların kırk yoldaşı gibi kadın kahramanların da kırk ince belli kız yoldaşı vardır. Dede Korkut Kitabı'nda "kötü" veya "hain" kadın karakter ve tipe yer verilmemiştir. Metin Ekici, bu durumun kitabın yazılış amacından kaynaklandığını söyler (Ekici, 2000: 135). Ayrıca kitapta kâfir kızları belirgin olarak kadınlık yönleriyle tarif edilir. "Salur Kazanun İvi Yağmalandığı Boy"da Oğuz Beylerine hizmet eden kızlar şu şekilde anlatılır: "Tokuz kara gözlü, hub yüzlü, saçı ardına örülü, göksi kızıl dügmelü, elleri bileginden kınalu, parmakları nigarlu, mahbup kâfir kızları kalın Oğuz biglerine sağrak sürüp içerlerler idi" (Ergin, 2004: 95).

Toplumsal cinsiyet kavramının diğer yüzü erkekliktir. Feminizm odaklı yapılan çalışmalarda genellikle erkek karşısında sosyo-ekonomik ve politik yönden ezilen kadın figürü ele alınmaktadır. Ancak, toplumsal cinsiyetin kültürel bir kuşanma biçimi olduğu kabul edildiğinde, erkekliğin de benzer şekilde hazır rollerle çevrelendiği görülür. Özellikle sözlü geleneğe dayalı Türk halk anlatılarında erkeklik, toplumsal yapının varlığı ve devamlılığını sağlamak adına sınırları belli ve

katı rollerle şekillenir. Anlatıların ortaya çıktığı çevresel ve toplumsal şartlar bunu zorunlu kılar. “Kahramanlık ruhuyla donatılmış olan erkekler destanî özellikler taşırlar. Dede Korkut Kitabı’nda başkahramanların erkek oluşu, toplumun fizikî güce ve kuvvetli insanlara duyduğu ihtiyacın sonucudur” (Eliuz, 2000: 138). Dede Korkut Kitabı’nda kadınların idealize edilmiş temel tipler ve yardımcı karakterlerle anlatılması erkekler için de geçerlidir. Kitapta erkeklik açısından, kadınlardan çok daha keskin ve fazla beklenti içerisinde bir toplumsal cinsiyet kodlamasının yapıldığı söylenilebilir; çünkü kadının erkeksi özellik göstererek var olduğu değerler dünyasında, erkeğin sınırları zorlama ihtimali olmadığı gibi, hemcinsleriyle sınırsız bir yarış içerisinde. Evrim Aksoy, Dede Korkut Kitabı’nda erkek tipleriyle ilgili şu tespiti yapar.

“Dede Korkut Kitabı’nda yer alan anlatımlar, diğer pek çok halk anlatmasında olduğu gibi, tip merkezlidir. Dede Korkut Kitabı’nda yer alan anlatımlardaki olaylar bilge, yönetici, devlet adamı ve savaşçı alp kişiler başlıkları altında kümelenirebileceğimiz tipler etrafında gelişmekte ve yine bu tiplere bağlı bir şekilde sona ermektedir” (Aksoy, 201: 145).

Toplumsal cinsiyet açısından erkeklik, Dede Korkut Kitabı’nda olduğu gibi Türk kültüründe bugün de sınırları belirgin bir profildir. Şahinde Yavuz, erkeklerin erkeklikle imtihanı dediği erkeklik anlayışıyla ilgili “verili” değil; kazanılan bir statünün olduğunu söyler. Bu kazanma süreci diğer erkekleri izleyerek gelişir (Yavuz, 2014: 125-126).

Bu çerçevede Dede Korkut Kitabı’ndaki erkeklik tasavvurunda, sözlü geleneğe dayalı ve sonradan yazıya gerilmiş olsa bile arkaik izler taşıyan belirgin çizgilerin olduğu görülür. Bu durum ataerkil toplum yapısının hikâyelere yansımalarıyla ilgilidir. Güce, cesarete, kahramanlığa, hüner ve erdeme dayalı bir erkek profili çizilen Dede Korkut Kitabı’nda, erkek çocuğun gösterdiği becerilere göre belirli ritüellerle toplumca kabullendiği görülür. Kitapta kahramanlar imtihandan geçirilerek sınanırlar. Kahramanların yeteneklerinin sınanması, onu aynı zamanda gelecekte elde edeceği konuma hazırlama sürecidir (Avcı, 2016: 242). Dede Korkut Kitabı’nda alplık önemli bir aşamadır. Hikâyelerdeki özellikle tek çocuklar ve bey oğulları alp olmak zorundadır. Bu ise Ali Duymaz’ın ifadesiyle bir erginlenme süreciyle gerçekleşir. Ona göre; “alplığın iki temel göstergesi vardır; birisi "baş kesip kan dökmek" tabiriyle ifade edilen gücün ve cesaretin ispatlanması, diğeri ise cömertlik, yani “açları doyurmak, yalınları giydirmek” şeklinde sembolize edilen karakter özelliğidir” (Duymaz, 1998, 40).

“Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyı”nda Dirse Han’ın oğlu kızı yoktur ve sonradan oğlu olur. Birgün Dirse Hanın “oğlançuğı” ve üç oğlan daha meydana aşık oynarken Bayındır Han’ın boğası meydana bırakılır. Daha sonra olay şu şekilde gelişir:

“Ol üç oğlan kaçdı. Dirse Hanın oğlançuğı kaçmadı, ağ meydanun ortasında bakdı turdı. Buğa da, oğlana sürdi geldi. Diledi ki oğlanı helik helak kılayıdı.. Oğlan yumruğıyile buğanun alnına kıya tutup çaldı, huğa götin götin gitdi. Buğa oğlana sürdi girü geldi. Oğlan yine buğanun alnına yumruğıyile katı urdı. Oğlan bu katla buğanun alnına yumruğunu tayadı, sürdi meydanun başına çıkardı... Buğa ayağ üstine turamadı, düşeli tepesinün üstine yıkıldı. Oğlan pıçağma el urdı, buğanun başını kesdi. Oğuz bigleri gelüp oğlan üstine yığnak oldılar, tahsin didiler. Dedem Korkut gelsün bu oğlana ad kosun, bilesinçe alup babasına varun, babasından oğlana biglik istesün, taht alı virsün didiler.”

“Basat Depegözi Öldürdüğü Boy”da olağanüstü bir varlıkla mücadele eden Basat, toplumun kurtarıcısı olur. Basat hüner göstererek Tepegöz’ü öldürür. Tepegöz’e, annesi Peri Kızı’nın taktığı yüzük sayesinde ok batmaz, onu kılıç kesmez. “Basat kakıyup yirinden turı geldi. Buğra gibi Depegözi dizi üzerine çökerdi, Depegözün kendü kılıcıyle boynını urdı. Deldi yay kirişin takdı. Süriyi süriyi mağara kapusına geldi. Yunlu Koca ile Yapağulu Kocayı Oğuz muştucu gönderdi” (Ergin, 2004: 215).

Dede Korkut Kitabı’nda kahraman olarak tasavvur edilen bir erkeğin ad alabilmesi için üstün beceriler göstermesi gereklidir. Bu durum “Ol zamanda bir oğlan baş kesme kan dökmese ad comazlar idi.” (Ergin, 2004: 118) şeklinde ifade edilir. “Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyı”nda, Bamsı Beyrek, diğer kahramanlarda olduğu gibi adını kazanacak cesaret ve hüner gösterir. Oğuz beylerinin duasıyla oğlu olan Bay Püre, Bezirganları oğluna hediye almak için gönderir. Beyrek büyür ve on beş yaşına gelir. İstanbul’dan hediyeler alan Bezirganlar geri dönerken Kara Dervend ağzında Evnük Kalesinin beş yüz kafinin saldırısına uğrar. Aldıkları hediyeleri kaybederler ve bir kısmı da tutsak düşer. Bezirgan Oğuz iline gelince Beyrek ve arkadaşlarının oturduğunu görür ve yardım ister. Bu kısım şu şekilde anlatılır: “Bu kez oğlan şarab içer iken içmez oldu, altun ayağı elinden yire çaldı, aydur: Ne didüğümü yetürün geyümüm ile menüm şahbaz atumı getirün hey, meni seven yigitler binsünler didi. Bazirgan dahi önlerine düşdi, kulağuz oldu” (Ergin, 2004: 118-119). Beyrek arkadaşlarıyla kafiri yener ve Bezirganların mallarını kurtarır. Bunu öğrenen Bay Püre ve Bezirganlar arasında şu konuşma geçer: “Mere benüm oğlum baş mı kesdi kan mı dökdü? Beli baş kesdi, kan dökdü, adam ahtardı didiler. Mere bu oğlana ad koyasınça var mıdur didi. Beli sultanum artukdur didiler” (Ergin, 2004: 120). Bunun üzerine Bay Püre, Kalın Oğuz beylerini çağırır ve Dede Korkut gelerek oğlana ad koyar:

“Ünüm anla sözüm dinle Pay Püre Big

Allah Ta’âla sana bir oğul virmiş tuta virsün

Ağ sancak götürende müselmanlar arhası olsun

Karşu yatan kara karlu tağlardan aşar olsa

Allah Ta’âla senün oğlana aşut virsün

Kanlu kanlu sulardan kiçer olsa kiçüt virsün

Kalabalık kâfire girende

Allah Ta’âla senün oğlana fırsat virsün

Sen oğlum Bamsam diyü ohşarsın

Bunun adı boz aygırlu Bamsı Beyrek olsun

Adını ben virdüm, yaşını Allah virsün” (Ergin, 2004: 121).

Dede Korkut’un Oğuz beyleri önünde yaptığı dua ile Beyrek, sosyal anlamda statü kazanmış olur. Burada Beyrek’e de görevleri hatırlatılır. Müslümanların beyaz sancağını taşımak, kâfirle savaşmak, karlı dağları aşmak Beyrek’in görevleri arasındadır. Kâfirle savaşarak adını kazanan Bamsı Beyrek, bir sonraki aşamaya geçilir ve ona yeni roller verilir. Bu roller, daha büyük kahramanlık, cesaret ve hüner gerektiren özellikler içerir.

Dede Korkut Kitabı'nda erkeğin sınırları keskin olarak çizilmiştir. Bu sınırlar içerisinde kişi hüner ve erdem gibi becerilerle kendini ispat ederek çeşitli aşamaları geçer. Hikâyelerin oluşum zeminine bakıldığında kahramanlık çağı, yani destan devri görülür. Güç ve cesaret bir toplumun var olabilmesi için en önemli etkenlerdir. Toplumunu bir arada tutabilecek ve peşinden gidilecek kahraman gereklidir. Sözlü kültür ortamında kolektif bilinç bu kahramanları yaratmıştır. Gürol Pehlivan, Dede Korkut Kitabı'nda toplumsal cinsiyeti yorumlarken kitabın “erkeği önceleyen” yapısına dikkat çeker. “Mesajlar da buna göre oluşmaktadır. Kahramanlar, erkek evlatlarının olmamasının acısını çeker ve olması için her yola başvururlar. Boğaç, Bamsı Beyrek ve Uruz'un doğumlarında bu durum açıkça görülmektedir. Oğlan, on beş yaşında kendini ispatlayarak ad almalıdır. Boğaç ve Bamsı, bu yaşa geldiklerinde isim almalarını sağlayacak bir kahramanlık gösterirler” (Pehlivan, 2012: 292-295).

Toplumsal cinsiyet kavramı çerçevesinde Türk kültür tarihine bakıldığında halk edebiyatı ve halk kültürünün diğer metinlerinde yerleşik bir kadın ve erkek algısı görülür. Özellikle Dede Korkut Kitabı pek çok bakımdan eskiyle yeni arasında geçişi anlatır ve “ataerkil yapıdaki” bir “değerler manzumesi” sunar (Kaya, 2002: 53; Çetin, 2011: 331). Bu yapı içerisinde toplumu ayakta tutacak kültürel kodların canlı tutulması ve geleceğe taşınması gerekir. Sözlü kültür ortamı içerisinde toplumsal kuralların ve törelerin varlığı bunu sağlar. Bu çerçevede kadın, erkek ve ikisi arasındaki ilişki bu töre ve kurallarla şekillenir. Henüz çocukluk döneminden itibaren üstlenilen belirli roller aynı zamanda cinsel kimliği kurgular. Dönemin şartlarında bu kimlik erildir. “Zaten göçebe ve akıncı kimliği olan bir toplumda, çocukların alp tipine uygun olması yani kahraman, korkusuz, çevik ve yiğit olması istenilir. Sadece erkek çocukların değil, kızların da korkusuz, yiğit ve kahraman olmaları yani alp tipine uygun olmaları gerekir” (Başar, 2012: 1016). Hikâyelerin içerisindeki kadın ve erkek kahramanlar, bir “model oluşturup” olması gerekeni göstererek öğretir. Bu sürece “dinî, mistik yardımcı kahramanlar da dâhil olur (Arı, Karateke, 2010: 283; Köksel, 2012: 86)). Bu modelleme biçimi sözlü kültür düşünce tarzına da uygundur. Sözlü zihin kalıpları düşünür ve mesajlarını taşır.

Dede Korkut Kitabı'nda kadın ve erkek kimliğini belirleyen sosyal yaşam, kadın, aile, çeşitli töreler ve törenler yalnızca belli bir coğrafyanın ve belli bir Türk topluluğunun ürünü değildir. Kitapta görülen sosyal yapı ve anlayış hikâyelerin oluşum ve yazıya geçirildiği dönem açısından bakıldığında daha geniş bir zemini göstermektedir. Tarihî süreçte atlı-göçebe yaşam biçimi beraberinde doğayla, diğer topluluklarla ve kendi içerisinde mücadeleyi gerektirmiş; toplumun bütün fertleri bu şartlara uygun olarak fiziksel ve psikolojik donanımlarla hayatta var olmak durumunda kalmıştır. Geleneksel yaşam biçimi içerisinde bireysel ve toplumsal hayatın devamlılığı noktasında kadınlar da erkekler kadar sorumluluk almış, onlar gibi her anlamda güçlü olmuşlardır. “Eski Türk topluluğunda hür olan ve Asya Hunlarından beri ata binip ok atan, güreş tutan, savaflara katılan kadın, toplumda itibar sahibi olmuştur” (Kafesoğlu, 2003: 128-129). Orta Asya bozkır kültürünün ürettiği bu kadın tipi Dede Korkut Kitabı'nda da görülür. Yeni coğrafya ve yeni din, ilk zamanlarda kadının toplumsal konumunu ve rollerini fazla değiştirmemiş; aksine çeşitlendirmiştir. Dede Korkut Kitabı'nda kadın ve erkek kimliğinin geri planında sözlü kültür geleneğinin süreklilik zincirine uygun olarak mitik dönemin tasavvurları da vardır. Olağanüstü varlıkları yenerek mevcut dünyanın olağan erkek kahramanlarına dönüşen erkekler bunu göstermektedir. “Hem ideolojik hem

bedii hem de iktisadî-siyasî görüşlerin temelinde yer alan mitolojik başlangıç, ilk şuurun şekillenmesi (yapılanması) gibi Türk halklarının edebî, estetik yaratıcılığına kaynak olmuştur. Bu kaynaklık açık bir şekilde, folklor materyallerinde, güzel sanatlarda, destanlarda, efsane ve masallarda kendini göstermektedir” (Bayat, 2005: 6).

Dede Korkut Kitabı’nda Türk toplumunda kadına da erkeğe eşdeğer sorumluluklar yüklenir. Eşit sorumluluklar eşit eğitim hakkını da verir. Ata binmek, kılıç kullanmak, ok atmak, avlanmak, güreş tutmak bir eğitim süreci gerektiren niteliklerdir ve kadınlar da erkekler gibi bu eğitimleri alır. Kadınlar, erkekler kadar güçlü, cesur, kahraman ve toplumsal statü sahibidir. Türk beylerinin olduğu gibi kadınlarının da otağları vardır. Otağlarında kendilerine yoldaşlık eden arkadaşları, yardımcıları ve kadın kahramanlara eşlik eden “kırk ince belli kız” vardır. Dede Korkut Kitabı’nda toplumsal cinsiyeti belirleyen sosyal yapı bir bütün olarak sunulmuştur. Kahraman olarak idealize edilen erkeğin çevresinde aile ve diğer sosyal çevresi vardır. Bamsı Beyrek kâfir eline tutsak düştüğünde aksakallı babası, anası ve yedi kız kardeşi onun yasını tutar ve yolunu beklerler (Ergin, 2004: 130). Hikâyelerdeki çeşitli toplumsal tören ve uygulamalar kadını ve erkeği çevreler. Toplum hayatında bireylerin olgunlaşması ve kültürün devamlığı “inançlar, pratikler, âdetler, sosyal kurallarla” mümkün olur (Ünalın, 2002: 15). Dede Korkut Kitabı’nda söz konusu toplumsal sürekliliğin sağlanmasında çocuk sahibi olmak önemlidir. Özellikle erkek çocuk sahibi olmak itibar göstergesidir. “Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyı”nda Bayındır Han şöyle der: “Oğlı olanı ağ otağa kızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlı kızı olmayanı Allah Ta’âla kargayupdur, biz dahı kargaruz” (Ergin, 2004: 78). Benzer şekilde “Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyı”nda Kam Püre, oğlu olmadığı için ve Pay Piçen de kızı olmadığı için üzülürler. Bunun üzerine Oğuz Beyleri dua eder ve Allah Ta’âla birine erkek, diğerine kız çocuk verir (Ergin, 2004: 116-117).

Dede Korkut Kitabı’nda toplumsal cinsiyetin oluşmasında ve sosyal yapının şekillenmesinde dinin temel unsur olmadığı söylenilebilir. Hikâyelerin oluşum dönemi olan 9.-11. yüzyıllar arasındaki süreçte, yeni bir din olarak İslâm’ın kitlesel anlamda kabul edildiği; ancak geleneksel inanç sisteminin de kültürel hayatta varlık gösterdiği görülür. Yerleşik hayata hitap eden bir din olarak İslâm, atlı-göçebe Türkler arasında Gök Tanrı inanç kültürüyle yan yana yaşar. Bu durum kadının toplum içerisindeki konumuna da esneklik sağlar. Zira Gök Tanrı inanç sistemi Türklerin o dönemki geleneksel yaşam tarzıyla şekillenmiştir. Öte yandan Türkler İslâm dinini kabul ettikten sonra geleneksel yaşam biçimlerini yeni dinin kurallarıyla birleştirerek yaşatmayı başarmışlardır. Türkler, yeni dinlerinin reddetmediği ve hatta bazısını desteklediği örf ve âdetlerinden bir kısmını devam ettirmişlerdir (Kazıcı, 2003: 181). Ayrıca Bekir Sami Özsoy’un ifadesiyle; “İnanç bakımından Müslüman olan Oğuzlarda, dinin çok güçlü bir unsur olarak görülmemesinin sebebi siyasî İslâmlık anlayışının olmayışı olarak değerlendirilmelidir” (Özsoy, 2006: 30). Bu da toplum üzerinde siyasî-dinî bir baskının oluşmasını engellemiştir. Dede Korkut Kitabı’nda erken dönem Türk kültürünün izlerinin açıkça görülmesi, sosyal yaşamda aile müessesesinin ve bireylerini şekillenmesinde pek çok töre ve ritüelde kompleks bir geri planın bulunması, bu noktada anlaşılabilir bir durumdur. Nitekim hikâyelerdeki kadın unsurunun belirgin olması İslâm öncesi geleneksel düzenin baskınlığını göstermektedir. Zira İslâm öncesi Türklerde kadının, erkeklerle aynı etkinliğe katılabilme özgürlüğü ile “dışa dönük” özelliklerinin belirgin olduğunu; sonraki dönemlerinde ise kadının “içe dönük” (aile içine) bir yapıda olduğunu görülür (Akyüz, 2005: 275). Bu durum atlı-göçebe, hayvancı yaşam tarzından yerleşik tarım toplumuna geçişle de yakından ilgilidir.

Sonuç

19. yüzyıldan bu yana ekonomik üretim-tüketim biçimi, kentleşme, ulaşım, iletişim ve medya gibi parametrelerin toplum ve kültür üzerindeki belirleyici etkisi hızla artmıştır. Buna paralel olarak sosyal bilimler ortaya çıkan yeni araştırma alanlarına uygun yöntemler geliştirmiştir. Disiplinler arası çalışma yöntemlerini benimsemiş olan halk bilimi, bu hızlı değişim dönüşüm süreciyle birlikte kendini güncellemiştir. Toplumun söz konusu şartlarda ortaya çıkan yeni meseleleri, diğer sosyal bilim alanlarının olduğu gibi halk biliminin de gündemine gelmiştir. Bu çerçevede toplumsal cinsiyet kavramı etrafında kadın ve erkek meselesi pek çok çalışmaya konu olmuştur. Toplumsal cinsiyet kavramı, Sanayi Devrimi sonrası kadının rol ve statüsünün yeniden şekillenmesi sürecinde 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren feminizmin içerisinde olarak ortaya çıkmıştır. Feminist söylemle yapılan çalışmalarda özellikle kadının erkek egemenliği karşısında sosyo-kültürel ve ekonomik olarak statüsü ele alınmıştır. Ancak toplumsal cinsiyetin diğer yüzü erkekliktir. Kavram, bireyin doğuştan getirdiği biyolojik cinsiyet özelliklerinin dışında, içinde doğup yetiştiği toplumsal ve kültürel yapılarca inşa edilmiş bir kimliği karşılamaktadır.

Makalede, Dede Korkut Kitabı'nda toplumsal cinsiyet kavramı etrafında kadın ve erkek meselesi ele alınmıştır. Dede Korkut Kitabı her ne kadar yazılı bir eser olsa da sözlü kültür ortamında yaratılmış ve arkaik izler taşıyan bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda hikâyelerdeki toplumsal cinsiyet kurgusu, sözlü zihnin düşünce yapısına bağlı olarak, tipler üzerinden verilmiştir. Dede Korkut Kitabı'ndaki hikâyeler, erken dönem Türk kültürünün mitik, mistik ve felsefi özelliklerini taşımakla birlikte; 9.-11. yüzyıllar arasındaki Oğuzların tarihî yaşam biçimlerini anlatır. Hikâyelerde anlatılan yaşam tarzı, İslâm öncesindeki atlı-göçebe kültürün devamı niteliğindedir. Bu durum toplumsal cinsiyet rollerinin dağıtılmasında önemli bir etkidir. Doğayla, kendi içerisindeki boylarla ve diğer toplumlarla mücadele halindeki Oğuz toplumunun üyeleri; kahramanlık, cesaret, fedakârlık, sadakat, hüner gibi becerilerle donanmak zorundadır. Hikâyelerde kadın ve erkek, katı kurallarla çevrelenmiş toplumsal cinsiyet rolleriyle görülür. Oğuz toplumunun ideal yaşam biçimini anlatan hikâyelerdeki kadın-erkek tipleri de toplumun devamlılığını sağlayacak ideal insanlarıdır. Dede Korkut Kitabı'nda kadınlar kahraman erkeği tamamlayıcı veya ona denk rollerle var olurlar. İdeal anne, eş ve sevgili olabilmek için göstermeleri gereken beceriler erkeklerde olduğu kadar üstündür. Toplum kadınlar için alplık, sadakat, fedakârlık rollerini biçer. Hikâyelerin çoğunda kadınlar belirgin olarak bu özelliklerle var olurken bir kısmında pasifleşmesi, hikâyelerin oluşum ve yazıya geçirildiği zaman farkıyla açıklanabilir. Hikâyelerin yazıya geçirildiği 15.-16. yüzyıl değerler dünyası, yerleşik kültür ve dinî bakış açısının daha hâkim olduğu bir dönemdir. Dede Korkut Kitabı'nda kadın, yüceltilmiş erkek kahramana denk görülür ve bu yüzden aynı becerilerinin gelişmesi için dışa dönük benzer eğitim haklarına sahiptir.

Dede Korkut Kitabı'nda toplumsal cinsiyet açısından erkeklik, kadınlıktan daha katı kurallara bağlı olarak şekillenir. Çocukluk döneminden itibaren belirli sınavlardan geçen erkek, ad almak için bile cesaret ve hüner göstermek zorundadır. Erkeğin geçtiği sınavların büyüklüğü, toplumsal psikolojinin ihtiyaç duyduğu üstün kahramanı yaratır. Bu sınav yırtıcı bir hayvan, yüzlerce kâfir düşman veya olağanüstü bir yaratık olabilir. Kahramanların etrafındakiler de onlar gibi alplık özellikleri taşırlar. Dede Korkut Kitabı'nda toplumsal cinsiyetin şekillenmesinde kadın ve erkeğin aynı mekânı paylaşması önemli bir etkidir. Atlı-göçebe yaşam tarzı, kadınlıkla erkeğin mekânsal

egemenliği paylaşmasını sağlamıştır. Yerleşik kültürdeki mekânsal ayırım, toplumsal cinsiyet anlamında farklı egemenlik alanları ve mücadelelerini doğurmuştur. Netice itibarıyla Dede Korkut Kitabı'nda ideal dünyanın ihtiyaç duyulan ideal insanı, eril bir toplumsal cinsiyet tipolojisiyle çevrelenmiştir.

Kaynaklar

- Abdulla, Kemal (2012). *Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut*. Akt. Ali Duymaz. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Aksoy, Evrim (2012). *Dede Korkut Kitabı'ndaki Tipler Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Akyüz, Yahya (2005). *Türk Tarihi ve Kültürü*. Ankara: Pegem Yayinevi.
- Alangu, Tahir (1953). "Ortazaman Anadolu Komşu Milletlerinin Eposlarında Kadın Kahramanlar". *Türk Dili*, Cilt 3, S.27, s. 144-148.
- Alıç, Samet (2013). *Oğuznâmelere Göre Türk Toplumunda Kadın*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Arı, Bülent ve Ercan Karateke (2010). "Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın ve Çocuk Eğitimi". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C7, S. 14, s. 275-284.
- Assmann, Jan (2015). *Kültürel Bellek*. Çev. A. Tekin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Avcı, Cevdet (2016). "Dede Korkut Kitabında İmtihan Motifinin Yapısal ve İşlevsel Özellikleri". *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi, Dede Korkut ve Türk Dünyası, 19-23 Ekim 2015, Bildiri Kitabı*. Ed. Metin Ekici vd. s. 237-248.
- Bars, Mehmet Emin (2014). "Türk Kahramanlık Destanlarında Kadın Tipleri". *International Journal of Languages' Education and Teaching*, V. 3, s. 122-140.
- Başar, Lütfü Kerem (2012). "Dede Korkut Hikâyelerinde Savaşçı Eğitimi". *Turkish Studies*, 7/4, s. 1009-1017.
- Başgöz, İlhan (2017). "Ninnilerimiz ve Toplumsal Cinsiyet". *ODTÜ THBT Toplumsal Cinsiyet ve Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, 20-22 Mart 2015. Ankara: Ürün Yayınları. s. 3-17.
- Bayat, Fuzuli (2005). *Mitolojiye Giriş*. Çorum: Karam Yayınları. s.6.
- Birgül, Alev Kahya (2000). "Dede Korkut Hikâyelerinde Kadının Konumu". *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*. Ankara: AKM Yayınları. s. 229-244.
- Bourdieu, Pierre (2015). *Eril Tahakküm*. Çev. Bediz Yılmaz. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Cevizci, Ahmet (2005). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma.
- Connel, R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. Çev. Cem Soydemir. İstanbul: Ayrıntı.
- Çetin, Ayşe Yüce (2011). "Dede Korkut Hikâyelerinde Karakterler ve Değer Öğretimi". *"Dede Korkut ve Geçmişten Geleceğe Türk Destanları" Uluslararası Sempozyumu, Bildiri Kitabı*. Ed. Yılmaz Yeşil. Ankara. s. 323-331.

- Çobanoğlu, Özkul (2005). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dökmen, Zehra Y. (2010). *Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Duymaz, Ali (1998). “Dede Korkut Kitabı’nda Alplığa Geçiş ve Topluma Katılma Törenleri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 1998/I, s.39-50.
- Ekici, Metin (2000a). “Halk, Halk Bilimi ve Halk Bilgisi Üzerine Bir Deneme”. *Milli Folklor*, S. 45, s. 2-8.
- Ekici, Metin (2000b), “Dede Korkut Kitabında Kadın Tipleri”. *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*. Ankara: AKM Yayınları. s. 139-156.
- Ekici, Metin (2019). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası Salur Kazanın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Eliuz, Ülkü (2000). “Dede Korkut Hikâyelerinde Tipler”. *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*. Ankara: AKM Yayınları. s. 123-138.
- Ergin, Muharrem (2004). *Dede Korkut Kitabı I*. Ankara: TDK.
- Ersoy, Ruhi (2012). “Halk Bilimi Çalışmalarının Gelişimine Paralel Olarak “Alan Araştırması” Kavramını Yeniden Düşünmek”. *Millî Folklor*, S. 24(94), s. 5-13.
- Fine, Cordelia (2011). *Toplumsal Cinsiyet Yanılsaması*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Günay, Umay (1989) “Dede Korkut Hikâyelerindeki Karakterlerin Tahlili-I”. *Türk Kültürü Araştırmaları*. Ankara. s. 39-55
- Günay, Umay Türkeş (2000). “Dede Korkut Kitabı ve Toplumsal Değerlerin Tahlili”. *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*. Ankara: AKM Yayınları. s. 191-202.
- Hırata, Helena vd. (2015). *Eleştirel Feminizm Sözlüğü*. Çev. Gülnur Acar Savran. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Jarvis, Helen vd. (2015). *Kent ve Toplumsal Cinsiyet*. Çev. Yıldız Temurtürkan. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Kafesoğlu, İbrahim (2011) *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken.
- Kaplan, Mehmed (2010). "Dede Korkut Kitabında Kadın". *Journal of Turkology*, 9 / 0, Aralık 2010, s. 99-112 .
- Kaya, Muharrem (2002). “Türk Halk Anlatılarında Kadın”. *Toplumbilim*, S. 15, s. 49-53.
- Kazıcı, Ziya (2003). *Osmanlı’da Toplum Yapısı*. İstanbul: Bilge Yayıncılık.
- Köksel, Behiye (2012). “Dede Korkut Kitabı'nda Dinî-Mitolojik Yardımcı Kahraman Motifi”. *TSA*, Yıl: 16, S. 1, Nisan, s. 73-88.
- Marshall, Gordon (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*. Çev. Osman Akınbay, Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

- Nahya, Zeliha Nilüfer (2017). “Toplumsal Cinsiyet ve Halkbilimini Bir Arada Düşünmek: Bir Sempozyumun Ardından”. *ODTÜ THBT Toplumsal Cinsiyet ve Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, 20-22 Mart 2015. Ankara: Ürün Yayınları. s. 166-173.
- Ong, Walter. J. (2013). *Sözlü ve Yazılı Kültür / Sözüün Teknolojileşmesi*. Çev. S. Postacıoğlu. İstanbul: Metis Yayınları.
- Öncül, Kürşat (2008). “Dede Korkut Hikâyelerinde Savaşçı Kadın Tipi ve Animus Kavramı”. *Turkish Studies*, 3/2, s. 574-581.
- Özdemir, Nebi (2017). “Mizah ve Toplumsal Cinsiyet”. *ODTÜ THBT Toplumsal Cinsiyet ve Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, 20-22 Mart 2015. Ankara: Ürün Yayınları. s. 45-65.
- Özdemir, Nebi (2008). *Medya Kültür ve Edebiyat*. İstanbul: Grafiker.
- Özsoy, Bekir Sami (2006). *Dede Korkut Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Pehlivan, Gürol (2015). *Dede Korkut Kitabı'nda Yapı, İdeoloji ve Yaratım*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Reiter, R. Rayna (2014). *Kadın Antropolojisi*. Haz. Reiter R. Rayna. Çev. Bürge Abiral. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Sakarya, Nuray ve Yasemin Gümüş (2017). “Toplumsal Cinsiyet ile Örülen Heybemizden Çıkan Erkeklik ve Kadınlıklar: Dede Korkut Hikâyelerinin Vegan Feminist Okuması”. *ODTÜ THBT Toplumsal Cinsiyet ve Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, 20-22 Mart 2015. Ankara: Ürün Yayınları. s. 110-122.
- Sancar, Serpil (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*. İstanbul: İletişim.
- Saydam, M. Bilgin (2011). *Deli Dumrul'un Bilinci*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Saygılıgil, Feryal (2016). *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*. Haz. Feryal Saygılıgil. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Scott, Johan W. (2010). “Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi”. *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, Sayı 12, Ekim, s. 112-138.
- Sezer, Melek Özlem (2018). *Masallar ve Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Kor Kitap.
- Tüzin, Derya (2010). “Farklı Kültürel Ortamlarda Üretilen Anlatılarda Kadın Algısı”. *Millî Folklor*, 2010, Y. 22, S. 88. s. 71-76.
- Ünalın, Şükrü (2002). *Dil ve Kültür*. Ankara: Gazi Üniversitesi Basımevi.
- Vogel, Lise (1990). *Marksist Teoride Kadın*. Çev. Mine Öngören. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Yavuz, Şahinde (2014). “İktidar Olma Sürecinde Erkeklerin Erkeklikle İmtihanı”. *Millî Folklor*, 2014, Yıl 26, Sayı 104, s. 110-127.